

Centrum Analiz
Międzynarodowego Instytutu
Społeczeństwa Obywatelskiego

www.CAMISO.org.pl

Czerwiec 2018

SZKOŁA DIALOGU JAKO NARZĘDZIE BUDOWANIA LOKALNEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

Wyniki badań ewaluacyjnych z lat 2012-2017

---

dr Anna Stefaniak

Centrum Badań nad Uprzedzeniami
Zakład Psychologii Stosunków Międzygrupowych

Program Szkoła Dialogu prowadzony przez fundację Forum Dialogu od 2008 r. ma na celu przełamywanie niechęci i barier w stosunkach polsko-żydowskich poprzez budowanie dialogu i poszerzanie wiedzy. Jednym z najważniejszych aspektów programu, które istotnie odróżniają go od tradycyjnej nauki szkolnej, jest skupienie na lokalnej historii oraz zachęcanie młodzieży do samodzielnego odkrywania żydowskiego dziedzictwa w miejscu zamieszkania. Głównym zadaniem uczniów w czasie programu jest przygotowanie własnego projektu. Zazwyczaj jest to wycieczka śladami dawnych żydowskich mieszkańców miejscowości, na którą zapraszają kolegów ze szkoły, rodziców czy innych członków lokalnej społeczności. Skupienie na lokalności oraz zachęcanie do aktywnego poszukiwania wiedzy historycznej pozwala programowi efektywnie budować gotowość społecznego angażowania się wśród młodzieży.

W programie biorą udział uczniowie ostatnich klas gimnazjów (ostatnich klas szkoły podstawowej) oraz szkół średnich z miej-

sowości, w których przed II wojną światową mieszkali polscy Żydzi. Specjalnie przygotowani do prowadzenia zajęć trenerzy wraz z uczniami poznają historię Żydów w Polsce oraz ich wkład w rozwój kraju. Uczestnicy programu biorą udział w serii czterech warsztatów, podczas których odkrywają materialne dziedzictwo przedwojennej lokalnej społeczności żydowskiej. Ponadto zdobywają wiedzę na temat historii stosunków polsko-żydowskich oraz żydowskiej kultury i religii.

W latach 2012-2017 prowadzona była ewaluacja efektów uczestnictwa w programie, zarówno w zakresie postaw wobec różnorodności etnicznej, jak i stosunku do miejsca zamieszkania i wskaźników lokalnego kapitału społecznego. W ramach ewaluacji uczestnicy programu dwukrotnie wypełniali kwestionariusz ewaluacyjny – przed (Pomiar 1) oraz po zakończeniu warsztatów (Pomiar 2). Dzięki takiemu podejściu metodologicznemu możliwe było oszacowanie wpływu programu na postawy.

W badaniach ewaluacyjnych brała udział młodzież z miejscowości, w których w danym roku odbywał się program Szkoła Dialogu. W celu zachowania anonimowości uczniów, a jednocześnie umożliwienia połączenia ankiet z Pomiaru 1. i 2., pochodzących od tej samej osoby, zastosowano specjalny kod składający się z kombinacji liter tworzących imię i nazwisko respondenta oraz cyfr z daty jego/jej urodzin, którym podpisywano ankiety. Wszystkie omawiane poniżej analizy zostały przeprowadzone na danych uzyskanych od osób, które poprawnie wypełniły i zakodowały obie ankiety. W sumie w latach 2012-2017 w badaniach ewaluacyjnych wzięło udział 3394 uczniów ze 165 różnych miejscowości (zob. tabela 1).

Tabela 1. Liczebność respondentów badań ewaluacyjnych w latach 2012-2017 oraz lista miejscowości, z których pochodzili.

Rok badania	Liczba uczestników	Lista miejscowości
2012	427	Bochnia; Boguchwała; Busko-Zdrój; Chełm; Chotyłów; Dobra; Frysztak; Gąbin; Gliwice; Głowno; Konin; Łomża; Małkinia Górna; Mielec; Międzyrzec Podlaski; Nisko; Orneta; Pilzno; Pionki; Płock; Sierpc; Szczeczebrzeszyn; Ulanów; Wadowice; Wąchock; Zawiercie
2013	486	Białystok; Błonie; Brok; Buk; Ciechanów; Czarny Dunajec; Częstochowa; Frysztak; Grójec; Izbica Kujawska; Jasło; Konstancin – Jeziorna; Koprzywnica; Łask; Mszczonów; Nowy Targ; Parczew; Puławy; Ruda Śląska; Sandomierz; Sienno; Sokółów Podlaski; Sosnowiec; Szydłowiec; Wąchock; Wiskitki; Zaręby Kościelne; Mszczonów
2014	612	Biłgoraj; Bircza; Bytom; Chrzanów; Dąbrowa Tarnowska; Głogów; Góra; Hrubieszów; Kłobuck; Krasnosielc; Krzepice; Limanowa; Lubasz; Mława; Nasielska; Oborniki; Olkusz; Ożarów; Pruszków; Radzymin; Siedlce; Sieradz; Sobków; Warszawa; Wieliczka; Wieruszów; Wiązajny; Włocławek; Wyszołgród; Zabłudów; Zagórz; Zamość; Zbąszyń
2015	571	Bakatrzewo; Biata Rawska; Bielski Podlaski; Bieruń; Braniewo; Chmielnik; Chojnice; Działoszyn; Grodzisk Mazowiecki; Jarosławiec; Kielce; Końskie; Konstantynów Łódzki; Maków Mazowiecki; Pączek; Pajęczno; Przerośl; Pułtusk; Radomyśl; Sławatycze; Tarczyn; Warszawa; Wieluń; Włodawa; Zamość; Żarki; Zduńska Wola; Żelechów
2016	686	Bolesławiec; Brzesko; Brzeziny; Brzostek; Chęciny; Chorzów; Dąbrowa Górnicza; Drawsko Pomorskie; Dubienka; Dukla; Gorlice; Grabów; Grybów; Gródek; Jędrzejów; Kamienna Góra; Kleosin; Krempna; Murowana Goślina; Nowy Żmigród; Ostrowiec; Świętokrzyski; Pilica; Piwniczna Zdrój; Rzeszów; Słupsk; Sosnowiec; Starachowice; Staszów; Suwałki; Sztum; Tomaszów Mazowiecki; Toruń; Warszawa; Zakręcie
2017	612	Bydgoszcz; Ciechanów; Dębica; Dydnia; Elk; Golub – Dobrzyń; Jasienica Rosielna; Jawornik Polski; Kętrzyn; Kikót; Koronowo; Kutno; Legionowo; Mszczonów; Oława; Opole Lubelskie; Piła; Płock; Proszowice; Przemysł; Radzyń Podlaski; Sędziszów; Małopolski; Stawiszyn; Szamotuły; Warszawa; Wyszków; Zabrze; Zawiercie
Suma	3394	165 różnych miejscowości

W badaniu ewaluacyjnym uwzględniono następujące zmienne:

- **Stosunek do miejsca zamieszkania** mierzono za pomocą skali przywiązania do miejsca składającej się z 5 pytań¹, np. „Lubię tę miejscowość.” Przywiązanie do miejsca oznacza pozytywny emocjonalny związek z miejscem i wiąże się, między innymi, z większą gotowością do angażowania się na jego rzecz²
- **Zainteresowanie historią miejscowości** zamieszkania mierzono za pomocą 5 pytań dotyczących ogólnego zainteresowania lokalną historią, np. „Chętnie czytam na temat przeszłości mojej miejscowości.” Zainteresowanie lokalną historią wiąże się zarówno z bardziej pozytywnymi postawami wobec zamieszkujących ją grup mniejszościowych, jak i z silniejszym przywiązaniem do miejsca³
- **Gotowość społecznego angażowania się** w miejscu zamieszkania była mierzona za pomocą 5 pytań, np. „Był(a) bym skłonna/y zostać wolontariuszką/em w organizacji działającej na rzecz mojej miejscowości.”
- **Zaufanie społeczne**, czyli zgeneralizowane przekonanie, że inni ludzie mają dobre intencje⁴ było mierzone za pomocą dwóch standardowo używanych w badaniach społecznych pytań: o to czy innym ludziom można ufać oraz czy większość ludzi jest uczciwa.⁵

Wszystkie mierzone zmienne wykorzystywały pięciopunktową skalę odpowiedzi od „zdecydowanie się nie zgadzam” do „zdecydowanie się zgadzam”, na której wartość 3 odpowiadała odpowiedzi neutralnej lub niesprecyzowanej opinii na dany temat. Poniżej omówione zostaną zmiany badanych postaw zaobserwowane wśród uczestników programu Szkoła Dialogu oraz mechanizm wpływu nauczania o lokalnej historii różnorodności na prospołeczne zachowania młodzieży.

Zainteresowanie historią miejscowości

Uczestnicy i uczestniczki programu Szkoła Dialogu wyjściowo deklarowali pozytywny stosunek do historii swojej miejscowości (średnie we wszystkich latach znajdowały się powyżej neutralnego punktu używanej skali, por. wykres 1). Uczestnictwo w programie przyczyniło się do dalszego wzmocnienia zainteresowania lokalną historią. We wszystkich sześcioletnich badaniach ewaluacyjnych, wzrost zainteresowania historią między Pomiar 1 i Pomiar 2 był istotny statystycznie.

Przywiązanie do miejscowości

Przywiązanie do miejsca wiąże się pozytywnie z gotowością do angażowania się na rzecz lokalnej społeczności. Osoby odczuwające emocjonalną więź z miejscem są też bardziej skłonne podejmować działania na rzecz jego ochrony oraz brać udział

1 W badaniu ewaluacyjnym w 2017 zastosowano nieco inną skalę do pomiaru przywiązania do miejsca. Skala składa się z 6 pytań, które są bardzo blisko tematycznie skali używanej w latach 2012-2016.

2 Manzo, L. C., Perkins, D. D. (2006). Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of Planning Literature*, 20, 335-350. Wakefield, S. E., Elliott, S. J., Cole, D. C., Eyles, J. D. (2001). Environmental risk and (re)action: Air quality, health, and civic involvement in an urban industrial neighbourhood. *Health & Place*, 7, 163-177.

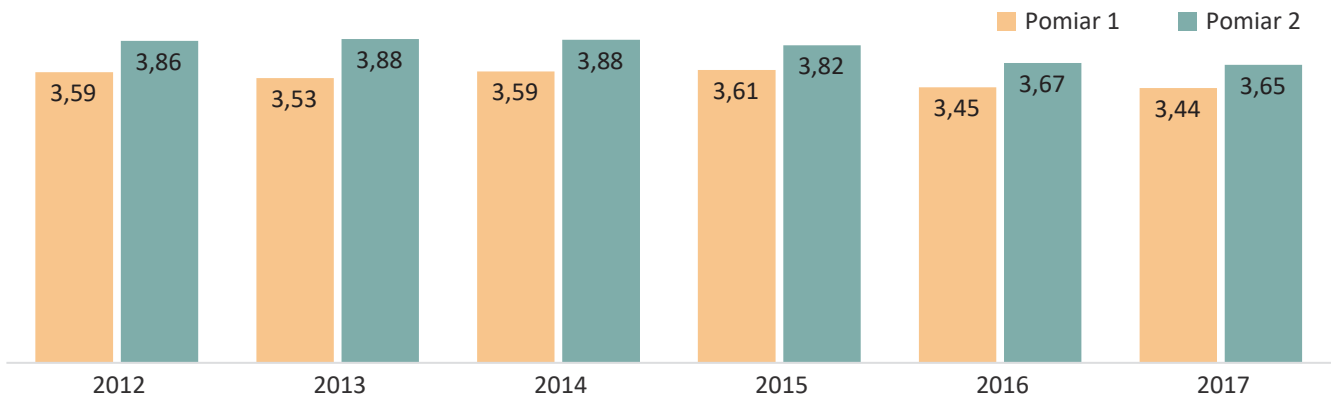
3 Lewicka, M. (2012). Psychologia miejsca. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. Lewicka, M. (2014). In search of roots. W: L. C. Manzo, P. Devine-Wright (Red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Application* (s. 49-60). London: Routledge.

4 Newton, K. (2004). Social trust: Individual and cross-national approaches. *Portuguese Journal of Social Science*, 3, 15-35.

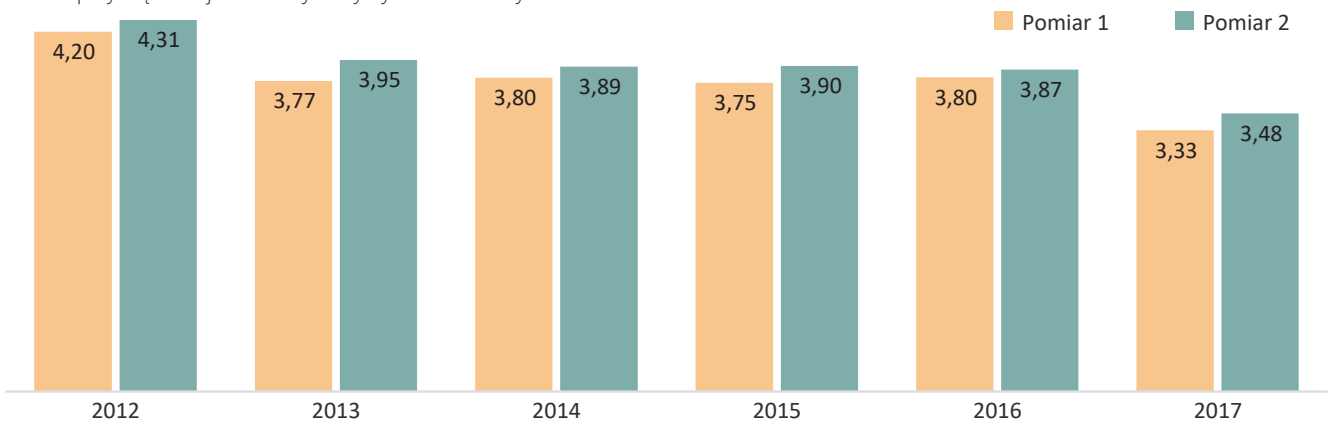
5 W badaniu w roku 2012 nie mierzono zaufania społecznego.

Szacowany pomiar wpływu programu Szkoła Dialogu na postawy uczestników - przed (Pomiar 1) oraz po zakończeniu warsztatów (Pomiar 2)

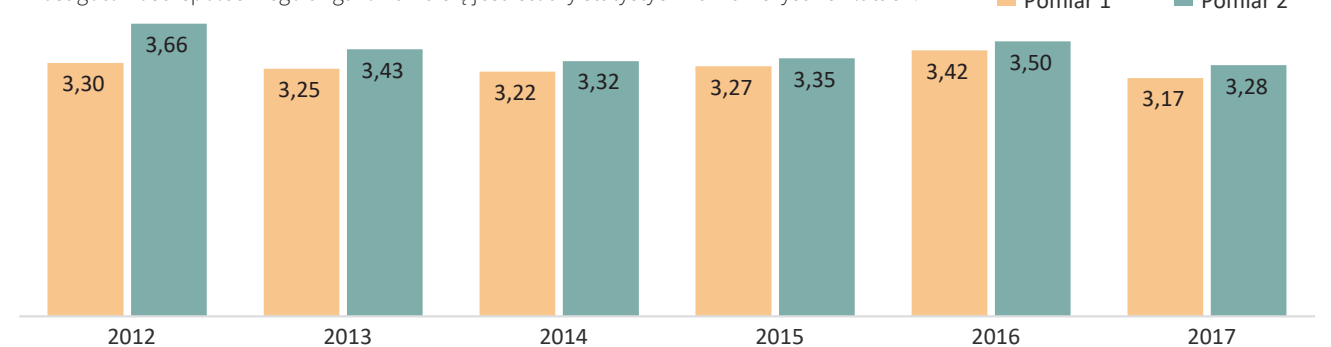
Wykres 1. Średni poziom deklarowanego **zainteresowania historią miejscowości** w latach 2012-2017. Wzrost zainteresowania jest istotny statystycznie we wszystkich latach.

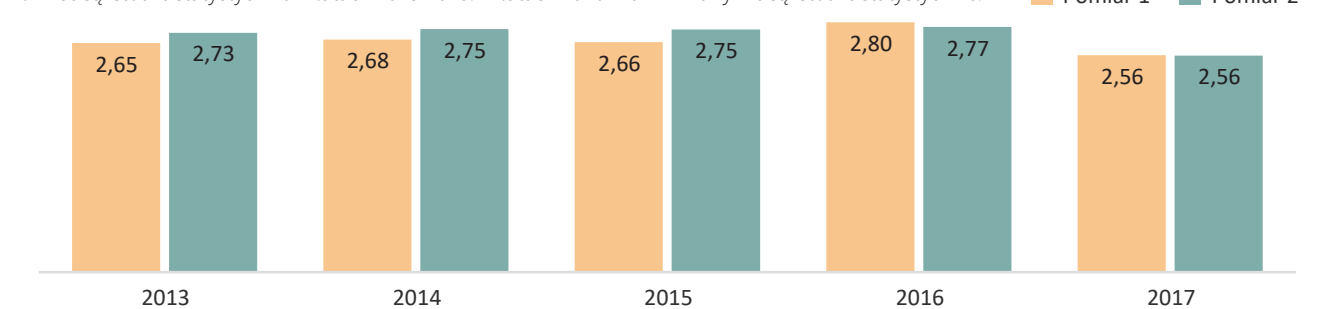
Wykres 2. Średni poziom deklarowanego **przywiązania do miejsca zamieszkania** w latach 2012-2017. Wzrost przywiązania jest istotny statystycznie we wszystkich latach.

Wykres 3. Średni poziom deklarowanej **gotowości społecznego angażowania się** w latach 2012-2017. Wzrost gotowości społecznego angażowania się jest istotny statystycznie we wszystkich latach.

Wykres 4. Średni poziom deklarowanego **zaufania społecznego** w latach 2013-2017. Różnice są istotne statystycznie w latach 2013-2015. W latach 2016 i 2017 zmiany nie są istotne statystycznie.

w życiu politycznym.⁶ W wyniku uczestnictwa w programie Szkoła Dialogu uczniowie i uczennice stali się istotnie bardziej przywiązani do miejsca zamieszkania (zob. wykres 2). Różnice pomiędzy poziomem przywiązania do miejsca przed uczestnictwem w programie i po jego zakończeniu były istotne statystycznie we wszystkich sześciu edycjach badania ewaluacyjnego.

Gotowość społecznego angażowania się

Polska charakteryzuje się bardzo niskimi wskaźnikami zaangażowania społecznego – zarówno wśród dorosłych, jak i młodzieży – ogromna większość społeczeństwa nie podejmuje żadnej aktywności społecznej.⁷ W badaniu ewaluacyjnym uczestnicy programu zostali zapytani o to na ile byliby skłonni aktywnie zaangażować się w działania na rzecz swojej lokalnej społeczności, np. w wolontariat. We wszystkich analizowanych latach zaobserwowano istotny statystycznie wzrost chęci angażowania się na rzecz lokalnej społeczności (zob. wykres 3).

Wykres 5. Mechanizm wpływu programu na zaangażowanie i zaufanie społeczne poprzez zwiększanie zainteresowania historią i przywiązania do miejsca.

Zaufanie społeczne

Zaufanie społeczne jest uważane za kluczowy zasób umożliwiający sprawne funkcjonowanie nowoczesnych społeczeństw.⁸ W porównaniu do innych państw europejskich Polska cechuje się bardzo niskim poziomem tego ważnego zasobu.⁹ Zaledwie 23% Polaków i Polek deklaruje, że ufa innym ludziom.¹⁰ Uczestnicy programu Szkoła Dialogu w latach 2013, 2014 i 2015 wykazali istotny statystycznie wzrost poziomu zgeneralizowanego

zauwania społecznego, w latach 2016 i 2017 nie odnotowano zmiany w poziomie zaufania (por. wykres 4).

Mechanizm wpływu nauczania o lokalnej historii na aktywność prospołeczną

Analiza związków pomiędzy badanymi zmiennymi wykazała, że program Szkoła Dialogu wpływa na postawy prospołeczne (gotowość angażowania się w działalność na rzecz społeczności lokalnej) oraz na zaufanie społeczne nie tylko bezpośrednio (co widać na wykresach 3 i 4), ale także pośrednio. Zwiększone w wyniku udziału w programie zainteresowanie lokalną historią przekłada się na silniejsze przywiązanie do miejsca, co z kolei prowadzi do większej gotowości do podejmowania aktywności na jego rzecz oraz do zwiększonego zaufania społecznego (zob. ciemniejsze strzałki na wykresie 5).¹¹

Podsumowanie

Prowadzone od sześciu lat badania ewaluacyjne programu Szkoła Dialogu, jednoznacznie potwierdzają jego efektywność w budowaniu pozytywnych postaw młodzieży wobec miejsca zamieszkania. Uczestnicy i uczestniczki programu stają się w jego wyniku bardziej zainteresowani lokalną historią oraz zwiększa się ich przywiązanie do miejsca zamieszkania. Co szczególnie istotne w kontekście bardzo niskiego poziomu kapitału społecznego w Polsce, program istotnie zwiększa gotowość młodzieży do podejmowania aktywności na rzecz lokalnej społeczności oraz podwyższa poziom zgeneralizowanego zaufania społecznego.

Nauczanie o lokalnej historii różnorodności okazało się skutecznym narzędziem wzmacniania lokalnej tożsamości społecznej i kapitału społecznego polskiej młodzieży. Program nauczania historii w polskich szkołach, z małymi wyjątkami, rzadko porusza tematy związane z historią lokalną, istotne dla mieszkańców danego miasta lub regionu. Podobnie rzadko wykorzystywane są aktywne, warsztatowe metody nauczania, które stymulują zaangażowanie uczniów. Program Szkoła Dialogu, poprzez położenie nacisku na lokalną historię oraz na własną aktywność uczestników w poszukiwaniu informacji, wypełnia tę ważną lukę. Jak pokazują wyniki ewaluacji, dzięki takiemu podejściu Szkoła Dialogu wzmacnia zainteresowanie lokalną historią, które z kolei przekłada się na bardziej pozytywny stosunek do miejsca zamieszkania i wzmacnia gotowość do podejmowania aktywności społecznej wśród młodzieży oraz zaufanie społeczne. Ten ostatni wynik pokazuje, że lokalne oddziaływania stanowiące istotę omawianego programu, mogą przekładać się także na bardziej zgeneralizowane postawy wobec życia społecznego.

6 Lenzi, M., Vieno, A., Pastore, M., Santinello, M. (2013). Neighborhood social connectedness and adolescent civic engagement: An integrative model. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 45-54. Silva, L. D., Sanson, A., Smart, D., Toumbourou, J. (2004). Civic responsibility among Australian adolescents: Testing two competing models. *Journal of Community Psychology*, 32, 229-255.

7 Czapirski, J., Panek, T. (2015). *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport z badania. Online: http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf

8 Uslaner, E. M. (2000). Producing and consuming trust. *Political Science Quarterly*, 115, 569-590.

9 European Social Survey Data (2008). *ESS Round 4*. Online: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=4>

10 CBOS (March, 2012). *Zaufanie społeczne*. Komunikat z badań. Online: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_033_12.PDF

11 Stefaniak, A., Bilewicz, M., & Lewicka, M. (2017). The merits of teaching local history: Increased place attachment enhances civic engagement and social trust. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 217-225.